

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนาศักยภาพมัคคุเทศก์ท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วมในแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมู่บ้านปลากัดจีน ตำบลหนองปากโลง จังหวัดนครปฐม คณะผู้วิจัยได้มุ่งศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชน ความรู้เกี่ยวกับมัคคุเทศก์ท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วมในแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมู่บ้านปลากัดจีน ตำบลหนองปากโลง ดังนั้นการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จึงได้ทำการทบทวนแนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาไว้ดังต่อไปนี้

- 2.1 แนวคิดการพัฒนาศักยภาพชุมชน
- 2.2 การมีส่วนร่วมของชุมชน
- 2.3 ความรู้เกี่ยวกับมัคคุเทศก์ท้องถิ่น
- 2.4 ประเภทของแหล่งท่องเที่ยว
- 2.5 หมู่บ้านปลากัดจีน ตำบลหนองปากโลง จังหวัดนครปฐม
- 2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดการพัฒนาศักยภาพชุมชน

ศักยภาพของชุมชน หมายถึง ความสามารถของชุมชนในการตอบสนองความต้องการ การแก้ไขปัญหาส่วนใหญ่ภายในชุมชน การประสานงาน และความร่วมมือในการดำเนินงานกับคนภายในชุมชน ชุมชนสามารถพึ่งพิงปัจจัยสี่จากทรัพยากรของตนเอง ตลอดจนสามารถสานความสัมพันธ์กับโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี อาทิ ความสัมพันธ์กับรัฐ ความสัมพันธ์กับตลาด ความสัมพันธ์กับกลุ่มหมู่บ้านอื่น และครอบคลุมถึงความสามารถในการแก้ปัญหาของตนเองให้ลุล่วงไปด้วยดี (สุวิทย์ ชีรสาคัด, 2533 หน้า 5 อ้างถึงใน มธุรส ปราปไพรี, 2543 หน้า 10) ประชาชนในชุมชนต่างมีบทบาทและหน้าที่ของตน มีการจัดการหาทางออกเพื่อแก้ปัญหาให้เกิดผลสำเร็จ

ศักยภาพยังเป็นความสามารถที่มีอยู่ในตัวบุคคลที่สามารถแสดงออกในแต่ละบทบาทได้ โดยเฉพาะการแสดงออกต่อการดำรงชีพ นอกจากนี้ยังเป็นเงื่อนไขที่ใช้สำหรับการพัฒนาชุมชน ศักยภาพเหล่านี้จะไม่สูญหาย แต่หากจะมีอยู่ในตัวของบุคคล โดยสามารถถ่ายทอดไปยังอีกบุคคลเสมือนหนึ่งเป็นการเพิ่มศักยภาพของบุคคลนั้น หากไม่มีเงื่อนไขใด ๆ อาจไม่แสดงออก แต่หากมีเงื่อนไขก็จะแสดงออกมาให้เห็นในรูปของพลังสังคม (ถวิล กัลยาณพิเศษ, 2538 หน้า 23)

องค์ประกอบในการทำให้ชุมชนเกิดศักยภาพในการดำเนินงาน และการจัดการชุมชน ได้แก่ โครงสร้างประชากร ระบบเครือญาติ ทรัพยากรธรรมชาติ ระบบนิเวศ โครงสร้างอำนาจและระบบการปกครอง อาชีพ และระบบการผลิต ปัจจัยในการผลิต และระบบของความเชื่อ (สุวิทย์ ชีรสาคัด, 2533 หน้า 5) ความเห็นพ้องกันถึงปัญหาที่เกิดขึ้น และการเกิดการยอมรับร่วมกัน การแก้ไขปัญหา ความเชื่อ ความศรัทธาในตัวของผู้นำ ความสัมพันธ์ในเครือญาติของชุมชน การมีผลประโยชน์ร่วมกัน ความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน การไม่เห็นแก่ตัว และมีความเสียสละเพื่อส่วนรวม โดยความสมัครใจ ทั้งความคิดและการดำเนินงาน การมีความซื่อสัตย์และมีคุณธรรม การมีความเข้าใจในกระบวนการ

การทำงานบทบาทหน้าที่ และความรับผิดชอบ (ชาติชาย มณีกาญจน์, 2538 หน้า 10 อ้างถึงใน มธุรส ปราปไพรี, 2543 หน้า10)

จากแนวคิดข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า ความสามารถของชุมชนในการตอบสนองความต้องการ และสามารถจัดการโดยอาศัยปัจจัยที่มีอยู่ภายในชุมชนเป็นสำคัญ การร่วมแรงกาย แรงใจทำงาน ร่วมกันเพื่อไปให้ถึงวัตถุประสงค์อันเดียวกัน ตามที่ได้ตั้งเป้าหมายไว้ นอกจากนี้ ศักยภาพของชุมชน ยังมีความจำเป็นที่จะต้องมีการปฏิสัมพันธ์กับปัจจัยภายนอกชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการติดต่อ ประสานงาน การจัดการ การทำงานร่วมกันกับหน่วยงานของรัฐ และชุมชนอื่น ๆ เพื่อจะทำให้ กิจกรรมของชุมชนประสบความสำเร็จ

2.2 การมีส่วนร่วมของชุมชน

2.2.1 ความหมายการมีส่วนร่วมของชุมชน

แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชน ได้มีนักวิชาการให้ความหมายของการมีส่วนร่วม ของประชาชนในหลายรูปแบบหลายวิธีการและวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันไป ดังนี้

ยูวัฒน์ วุฒิเมธี (2526) ได้ให้ความหมายการมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การเปิด โอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจ การร่วมกันรับผิดชอบในเรื่อง ต่าง ๆ อันมีผลกระทบถึงตัวของชุมชนเอง

ดิเรก ฤกษ์ห่วย (2527) ได้ให้ความหมายของการผนีกกำลังเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ เกิด ความร่วมมือว่า การระดมพลังของประชาชนให้เกิดความร่วมมือร่วมใจระหว่างประชาชนด้วยกัน และรวมทั้งการปฏิบัติการให้ประชาชนเกิดความร่วมมือร่วมใจกันกับหน่วยงานของรัฐหรือตัวแทน อย่างเต็มที่

อดิน ระพีพัฒน์ (2531) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า หมายถึง การที่ประชาชนเป็นผู้คิดค้นปัญหา เป็นผู้นำทุกอย่างไม่ให้มีการกำหนดเอาไว้แล้ว หรือเพียงแค่ให้ ประชาชนเข้ามาร่วมในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ทุกอย่างต้องเป็นเรื่องของประชาชนที่คิดขึ้นมา

ทวีทอง หงส์วิวัฒน์ (2527) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า หมายถึงการที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนเองในการจัดการควบคุมการใช้ และการกระจายทรัพยากร ในปัจจัยที่มีในสังคมเพื่อประโยชน์ในการดำรงชีพ ซึ่งแสดงออกในรูปการ ตัดสินใจในการกำหนดชีวิตของตนเอง

สุรีย์ ตันท์ศรีสุโรจน์ (2531) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมเป็นการร่วมมือร่วมปฏิบัติและ ร่วมกันรับผิดชอบด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นปัจเจกบุคคล หรือของกลุ่มทั้งนี้เพื่อให้เกิดการดำเนินการ พัฒนาและการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ต้องการและเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้

นงเยาว์ หลีพันธ์ (2537) ได้ให้ สาระของการมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การเปิด โอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่มการพิจารณาตัดสินใจการร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบถึงตัวประชาชนเอง การที่จะสามารถทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา แกไข และนำมาซึ่งสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนดีขึ้น ขณะเดียวกันจะต้องยอมรับด้วยความบริสุทธิ์ใจ ว่า มนุษย์นั้นสามารถพัฒนาได้ถ้ามีโอกาสและการชี้แนะที่ถูกต้อง

John M. Cohen และ Norman T. Uphoff (อ้างถึงใน เพียงเดือน ขำสีเมฆ, 2542 หน้า 6) ได้เสนอขั้นตอนของการมีส่วนร่วม 4 ขั้นตอน คือ

- 1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (decision making)
- 2) การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (implementation)
- 3) การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (benefits)
- 4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (evaluation)

นอกจากนั้น Uphoff ยังได้เสนอกรอบแนวคิดเบื้องต้นในการวิเคราะห์การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบท ประกอบด้วย 3 มิติ และ 2 บริบท ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

- มิติ (dimensions) มี 3 มิติ คือ

- 1) มีส่วนร่วมอะไรบ้าง ซึ่งแบ่งเป็นการมีส่วนร่วม ในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วม ในการดำเนินงาน โดยทางใดทางหนึ่ง เช่น สนับสนุนทรัพยากรต่าง ๆ การบริหารกิจกรรม หรือการประสานงาน การมีส่วนร่วมได้รับผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมในการประเมินผลการดำเนินงาน
- 2) มีส่วนร่วมกับใครบ้าง ได้แก่ มีส่วนร่วมกับชาวบ้าน ผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่ทางราชการ นักพัฒนาเอกชน ทั้งนี้ให้พิจารณาถึงคุณลักษณะของผู้เข้าร่วมในเรื่องเพศ สถานภาพ ครอบครัวอาชีพ และรายได้
- 3) มีส่วนร่วมอย่างไรบ้าง ได้แก่ มีส่วนร่วมโดยสมัครใจ หรือถูกบังคับ ลักษณะรูปแบบของการมีส่วนร่วมโดยผ่านองค์กรประชาชนหรือโดยตรง ขนาดของการมีส่วนร่วมผลที่เกิดจากการมีส่วนร่วมนั้นช่วยเพิ่มพลังของประชาชน หรือเป็นแค่เพียงการได้ติดต่อสัมพันธ์กับนักพัฒนาเท่านั้น

- บริบท (contexts) มี 2 อย่าง คือ

- 1) ลักษณะของโครงการ โดยพิจารณาจากลักษณะของสิ่งนำเข้ามา มีความซับซ้อนของเทคโนโลยีเพียงใด ลักษณะประโยชน์ที่ได้รับ (ความเร็ว ชำ ที่ได้รับประโยชน์) และเงื่อนไขที่ต้องกำหนด เช่น การเข้าถึงการบริหารโครงการ ความยืดหยุ่นของโครงการ เป็นต้น
- 2) สภาพแวดล้อมของกิจกรรมตามโครงการ ได้แก่ ปัจจัยทางประวัติศาสตร์ ปัจจัยทางกายภาพและธรรมชาติ ปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรม ปัจจัยทางการเมือง เป็นต้น (Cohen and Uphoff, 1980 หน้า 219) กล่าวโดยสรุปของความหมายของการเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชน คือ ความสำเร็จของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติไม่ให้อยู่กับฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งแต่จะต้องขึ้นอยู่กับความร่วมมือกันทุกฝ่าย โดยเฉพาะประชาชนในท้องถิ่นหากมีความรู้ความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับทรัพยากรธรรมชาติซึ่งชุมชนเข้าไปใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต และเมื่อเห็นว่าทรัพยากรเหล่านั้นถูกทำลายชุมชนย่อมหวงแหนและมีความรู้สึกเป็นของของอันจะนำไปสู่การร่วมมือร่วมใจกันในการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนอย่างยั่งยืน

2.1 การมีส่วนร่วมของชุมชน การมีส่วนร่วมชุมชน มีความสำคัญต่อการพัฒนาแนวใหม่ที่ต้องการให้งานพัฒนาต่าง ๆ ทำโดยประชาชนได้มีส่วนร่วม อย่างไรก็ตาม การมีส่วนร่วมของประชาชนมีอยู่หลายรูปแบบดังนี้

2.1.1) การมีส่วนร่วมของชุมชนแบบอุดม เป็นลักษณะที่โครงการพัฒนาต่าง ๆ ในชุมชนโดยมีชุมชนเป็นแกนนำในกิจกรรมทั้งหมด ตั้งแต่การตัดสินใจไปจนถึงการควบคุม ติดตาม

งานและการประเมินผลการมีส่วนร่วมของชุมชน อุดมคตินี้มักจะพบในชุมชนชนบทในเรื่องเกี่ยวกับงานของศาสนาหรืองานบุญประจำปี เพราะสมาชิกในชุมชนจะมีความรู้สึกทำเพื่อส่วนรวม ถ้าหากไม่ทำก็จะเกิดความรู้สึกไม่ดี ทั้งเกิดขึ้นกับตัวเอง และชาวบ้านอาจจินตนาได้ เช่น เจ้าอาวาสในหมู่บ้านแห่งหนึ่งได้รับพระราชทานพัดยศ ประชาชนต่างมีความยินดีและช่วยกันร่วมแรงกันวางแผนจัดงานฉลองพัดยศด้วยความเต็มใจ และร่วมกันบริจาคเงินเพื่อจ้างมหรสพมาฉลอง ตลอดจนการแบ่งหน้าที่การทำงานจนสำเร็จจุล่งไปด้วยดี อนึ่งลักษณะของการมีส่วนร่วมของชุมชน 15 แบบอุดมคตินี้เป็นลักษณะที่เกิดขึ้นจากแรงจูงใจภายในชุมชนเอง สมาชิกรับรู้ร่วมกันเกี่ยวกับปัญหา ความต้องการรวมตัวกันและมีการลงแรงสมทบทุนเพื่อให้การทำงานบรรลุตามเป้าหมาย

2.1.2) การมีส่วนร่วมของชุมชนแบบประชาชนเป็นแกนนำ การมีส่วนร่วมของชุมชนแบบประชาชนเป็นแกนนำมุ่งผลประโยชน์ของชุมชนเป็นหลัก โดยสมาชิกในชุมชนได้ ตระหนักถึงปัญหาร่วมกัน เนื่องจากประชาชนตระหนักถึงสิทธิของตนเองและเห็นถึงประโยชน์ส่วนใหญ่ที่ต้องสูญเสียไป แต่อาจมีการต่อต้านในกลุ่มผู้เสียประโยชน์ก็ได้ เช่น ประชาชนยกขบวนไปยังหน้าอำเภอเพื่อเรียกร้องให้สร้างคลองส่งน้ำชลประทานให้ทั่วถึงที่ดินของประชาชนส่วนใหญ่ แทนที่จะสร้างผ่านที่ดินผืนใหญ่ไม่กี่คนในหมู่บ้าน จากตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงประชาชนได้ ตระหนักถึงปัญหาและความต้องการของชุมชน

2.1.3) การมีส่วนร่วมของชุมชนแบบเจ้าหน้าที่พัฒนาเป็นแกนนำ การมีส่วนร่วมของชุมชนนี้เป็นลักษณะที่พบเห็นทั่ว ๆ ไปในชุมชนต่าง ๆ เป็นลักษณะของการทำงาน พัฒนาขององค์กรพัฒนาภายนอกชุมชนที่มาจากฝ่ายรัฐบาล หรือเอกชนโดยได้มีข้อสมมติว่า ประชาชนจะต้องมีการเรียนรู้การมีส่วนร่วมของชุมชน เช่น การนำประชาชนที่เกี่ยวข้องมาอบรมให้ทราบวิธีการและภาวะความเป็นผู้นำในการเรียกประชุมประชาชนให้ตระหนักถึงการมีส่วนร่วมของชุมชน ตั้งแต่การกำหนดแนววิธีการและการดำเนินการพัฒนาโครงการต่าง ๆ วิธีการที่ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมนี้พิจารณาแล้วว่าเจ้าหน้าที่พัฒนายังคงเป็นแกนนำทั้งความคิดและการกระทำแต่อาจจะกล่าวได้ว่าเป็นวิธีการที่เหมาะสมในภาวะปัจจุบัน และพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนในอนาคตเปรียบเสมือนเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้ศึกษาและเรียนรู้การมองปัญหาของชุมชน นอกจากนี้เป็นกระบวนการเรียนรู้ของประชาชนให้เข้าในการมีส่วนร่วม โดยมีเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคอยให้คำปรึกษา ให้กำลังใจและสนับสนุนประชาชนให้เกิดความตระหนักในปัญหา และให้ประชาชนได้รู้จักประเมินผลเสียจากการเข้ามามีส่วนร่วมโดยประชาชนเป็นแกนนำในการพัฒนา

2.1.4) การมีส่วนร่วมของชุมชนแบบสั่งการ การมีส่วนร่วมของชุมชนแบบสั่งการนี้เป็นลักษณะที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม โดยมีได้เกิดจากความต้องการที่แท้จริงของชุมชน เช่น ผู้ใหญ่บ้านเกณฑ์ชาวบ้านให้ไปปรับปรุงถนน รั้วบ้านและบริเวณบ้านให้สะอาด เพื่อต้องการที่จะส่งหมู่บ้านเข้าประกวด ลักษณะการมีส่วนร่วมจึงเป็นแบบสั่งการ ซึ่งมีได้นำไปสู่การพัฒนาความคิดของประชาชนในชุมชน มักจะเป็นเรื่องที่ทำเพื่อเป็นประโยชน์ในการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าเท่านั้น

2.2.2 การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา

ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาหน่วยงานที่ทำหน้าที่พัฒนาชนบทไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานพัฒนาของรัฐบาล (government organization) หรือ 16 หน่วยงานพัฒนาของภาคเอกชน (non-governmental organization) ต่างให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่นที่จะเข้าร่วมในการพัฒนาแต่ดูเหมือนว่าความเข้าใจเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชนบททั้งหลายยังขาดความเข้าใจความหมายที่สอดคล้องต้องกันและที่ผ่านมาจะพบว่า การมีส่วนร่วมในการพัฒนาถูกฝ่ายรัฐนำไปใช้เป็นเครื่องมือระดมประชาชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม หรือโครงการที่รัฐหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐได้กำหนดขึ้นมากกว่าจะเป็นการให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมตามความหมายที่แท้จริง (ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์, 2527 หน้า 2)

ดังนั้น จึงจำเป็นจะต้องทำความเข้าใจกับความหมายของการมีส่วนร่วม การพัฒนาตามความหมายที่แท้จริงและเป็นสากล ซึ่งมีผู้ให้ความหมายไว้ดังนี้ สถาบันวิจัยเพื่อพัฒนาสังคมของสหประชาชาติ (united nations research for social development) หรือในชื่อย่อว่า UNRISD ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาว่า คือ การเข้าร่วมอย่างกระตือรือร้นและมีพลังของประชาชนในด้านต่าง ๆ ได้แก่ กระบวนการตัดสินใจ เพื่อกำหนดนโยบายของสังคมและการจัดสรรทรัพยากรเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย และการปฏิบัติตามแผนหรือโครงการต่าง ๆ โดยสมัครใจ สำหรับนักวิชาการไทยก็มีผู้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ต่าง ๆ กัน เช่น

อคิน รพีพัฒน์ (2527 หน้า 101) ได้แบ่งลักษณะของการมีส่วนร่วมของชุมชนที่เข้าร่วมในกิจกรรมพัฒนาออกเป็น 4 ลักษณะด้วยกัน คือ

- 1) ร่วมในการค้นหาสาเหตุของปัญหา ตลอดจนแนวทางการแก้ปัญหา
- 2) ร่วมในการตัดสินใจเลือกวิธีการแก้ไขและการวางแผนเพื่อแก้ไขปัญหา
- 3) ร่วมในการปฏิบัติงานในกิจกรรมการพัฒนาตามแผนที่กำหนด
- 4) ร่วมในการประเมินผลงานกิจกรรมการพัฒนาการให้ชุมชนเป็นผู้คิดค้นปัญหา สาเหตุของปัญหา กำหนดวิธีแก้ไขปัญหา วางแผนแก้ไขปัญหาและดำเนินการแก้ไขปัญหาด้วยตัวของชุมชนเอง ไม่เป็นการกำหนดมาจากภายนอก แล้วให้ชุมชนเข้าร่วมในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ซึ่งจะเป็นสิ่งที่ทำให้ชุมชนสามารถมีส่วนร่วมในกิจกรรมป้องกัน รักษาทรัพยากรธรรมชาติของตนเองอย่างแท้จริงและเป็นการสร้างสมรรถภาพและความเชื่อมั่นในตนเองในการแก้ไขปัญหของชุมชนต่อไป

2.2.3 ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน

การมีส่วนร่วมของชุมชน มีอยู่หลายรูปแบบตามที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้นนั้น อาจจะกล่าวได้อีกว่าแต่ละชุมชนมีลักษณะโครงสร้างชุมชนที่แตกต่างกันไป ทำให้ระดับของการมีส่วนร่วมแตกต่างกันด้วย นอกจากนี้ยังเกี่ยวกับเจ้าหน้าที่พัฒนา หรือหน่วยงานบริหารการพัฒนาต่าง ๆ 17 ที่ เข้าไปทำงานในชุมชน ทำงานด้านการพัฒนาท้องถิ่นของตน ทำให้การมีส่วนร่วมของชุมชนแตกต่างกันไป อย่างไรก็ตามเราอาจจะเห็นว่าปัจจัยต่าง ๆ ที่กล่าวต่อไปนี้เป็นเพียงกล่าวถึงปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนที่เกิดขึ้น ดังนี้

2.2.3.1) ปัจจัยทางด้านเจ้าหน้าที่พัฒนาที่เข้าไปทำงานในชุมชน ปัจจัยเกี่ยวกับเจ้าหน้าที่พัฒนาทั้งที่มาจากฝ่ายรัฐหรือองค์กรพัฒนาเอกชนจะต้องสร้างเงื่อนไขของบทบาทของตนให้พร้อมที่จะเข้าไปทำงานและให้ประชาชนมีส่วนร่วม ดังนั้นจึงต้องมีทัศนคติและจิตสำนึกที่เหมาะสม ดังนี้

1) การยอมรับศักดิ์ศรีของประชาชนกับตนเองเท่าเทียม ต้องมีความตระหนักตนว่าเหนือประชาชน การที่แตกต่างกันก็เนื่องจากประชาชนมีโอกาสน้อยกว่าเท่านั้น

2) ความเชื่อและเคารพในตัวประชาชน เป็นความพร้อมที่จะเรียนรู้จากประชาชนด้วย

3) ความเชื่อในตัวประชาชนที่มีความสามารถที่จะพัฒนาได้ ช่วยตนเองและชุมชนได้ ถ้าพวกเขาได้รับโอกาสและการส่งเสริมที่เหมาะสม

4) ความเข้าใจความคิดของประชาชนที่มีความสามารถในการลักษณะของการมีส่วนร่วมในการพัฒนา เมื่อเขารู้สึกว่าเป็นกิจกรรมที่รับประโยชน์ทันทีจึงต้องถามประชาชนเพื่อทราบความต้องการของประชาชน

2.2.3.2) ปัจจัยจากบุคคลที่ทำงานด้านการพัฒนาภายในชุมชน บุคคลที่ทำงานด้านการพัฒนาภายในชุมชน ได้แก่ ผู้นำชุมชนบุคคลที่มีความคิดริเริ่มในการกระตุ้นให้ประชาชนมีความสนใจในด้านการพัฒนากลุ่มขององค์กร ประชาชนและบุคคลอื่น ๆ ย่อมมีส่วนช่วยให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาท้องถิ่นของตน ซึ่งนำไปสู่การพึ่งพาตนเองต่อไปในอนาคต

2.2.3.3) ปัจจัยเกี่ยวกับการบริหาร ปัจจัยเกี่ยวกับการบริหารเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับการจัดระเบียบราชการ หรือระเบียบขององค์กรพัฒนาเอกชนต่าง ๆ ทั้งนี้เนื่องจากหน่วยงานของรัฐมีลักษณะของการสั่งการ เมื่อเจ้าหน้าที่เข้าไปทำงานในชุมชนก็ต้องอยู่ในระเบียบของการสั่งการ ทำให้การพัฒนาไม่ได้เป็นตามหลักการของการพัฒนา นอกจากนี้เจ้าหน้าที่ยังไม่มีความสัมพันธ์ในการทำงานและไม่มีเป้าหมายในการวางแผนร่วมกัน หรือบางครั้งเจ้าหน้าที่ขาดการวางแผนร่วมกับชาวบ้าน ทำให้การมีส่วนร่วมกับชุมชนไม่ดีนัก

2.2.3.4) ปัจจัยทางด้านโครงสร้างชุมชน ลักษณะความสัมพันธ์ของชุมชน แสดงให้เห็นถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนมากน้อยแตกต่างกัน เช่น ถ้าชุมชนใดมีความสัมพันธ์แบบปฐมนิธิ รู้จักกันเป็นญาติพี่น้องกัน การมีส่วนร่วมอาจจะดีกว่าชุมชนใหม่ที่ประชาชนมาจากหลายแห่ง ต่างวัฒนธรรม ฐานะความเป็นอยู่ต่างกันและความสัมพันธ์อาจจะแบบทุติยภูมิ แม้ว่าจะมีกลุ่มที่เป็นความสัมพันธ์แบบปฐมนิธิแต่มีไม่มากนัก อาจเป็นเหตุให้การมีส่วนร่วมของประชาชนไม่ดีเท่าที่ควร ถ้าชุมชนใดมีโครงสร้างประชากรวัยแรงงานมากในชุมชน การมีส่วนร่วมอาจจะมีมากกว่าโครงสร้างชุมชนที่วัยแรงงานย้ายออกไปทำงานที่อื่น

ค่านิยมของชุมชน ค่านิยมของชุมชนบางแห่งอาจจะเป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน เช่น ค่านิยมความสันโดษ อาจจะทำให้ต่างคนต่างอยู่ไม่ค่อยจะช่วยเหลือกัน แต่ค่านิยมบางอย่างก็ช่วยสนับสนุนการมีส่วนร่วมของชุมชน เช่น ค่านิยม การนับถือผู้นำอาวุโสหรือผู้นำในชุมชน ทำให้ผู้นำชุมชนเป็นแกนนำที่จะทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ได้ วัฒนธรรมของชุมชนอาจจะเอื้ออำนวยต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน เช่น ความเห็นอกเห็นใจ การช่วยเหลือผู้อื่น แต่ชนบทธรรมนิยมประเพณีบางชุมชนเป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน

เช่น เวลาจ้างงานแต่งงานจะต้องบอกกล่าวกับชาวบ้าน ถ้าไม่บอกก็จะไม่ไปร่วมงาน ยกเว้นญาติสนิทจริง ๆ

คุณภาพของประชากร ถ้าชุมชนใดประชากรมีคุณภาพดี เช่น ฐานะ รายได้ ระดับ การศึกษา และมีทัศนคติที่เห็นประโยชน์ต่อส่วนรวม มีความตื่นตัวในการพึ่งตนเอง ก็จะเป็นสิ่งเอื้ออำนวยต่อการสร้างประชาชนให้มีจิตสำนึกในการมีส่วนร่วมของชุมชน

โครงสร้างทางอำนาจ หมายถึง บุคคลหรือกลุ่มที่มีอิทธิพลในการตัดสินใจของกลุ่มในชุมชนนั้น เช่น ผู้นำซึ่งโดยทั่วไปในชุมชนบทมักจะมีฐานะดี และมีประสบการณ์ต่าง ๆ มากกว่าคนอื่น ถ้าผู้นำนั้นได้มองเห็นปัญหาของชุมชนและสร้างประโยชน์ก็จะเป็นแกนนำในการมีส่วนร่วมของประชาชน

ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชน การตั้งถิ่นฐานของชุมชน ในลักษณะเป็นกลุ่มจะทำให้ประชาชนได้รู้และทำกิจกรรมร่วมกันมากกว่าชุมชนที่อยู่กระจัดกระจายทั่วไป ซึ่งทำให้การรวมกลุ่มยากกว่า ทรัพยากรและสภาพแวดล้อมของชุมชน ทรัพยากรและสภาพแวดล้อมของชุมชน อาจจะเป็นปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนได้เหมือนกัน ถ้าชุมชนใดมีทรัพยากรและสภาพแวดล้อมของชุมชนที่ดี เช่น เป็นชุมชนที่อยู่ในเขตชลประทาน ประชาชนมีการศึกษาที่ดี มีรายได้จากการเกษตรสม่ำเสมอจะทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา และความ ต้องการของชุมชนดีกว่า ชุมชนที่ขาดทรัพยากรและสภาพแวดล้อมที่ไม่ดี

2.3 ความรู้เกี่ยวกับมัคคุเทศก์ท้องถิ่น

2.3.1 ความหมายของมัคคุเทศก์ท้องถิ่น

คำว่ามัคคุเทศก์มีรากศัพท์มาจากภาษาบาลีว่า มค.ค + อุ.เทศก แปลว่า ผู้นำ ทางผู้ อธิบายความหมายโดยทั่วไป หมายถึง ผู้ที่ทำหน้าที่นำผู้อื่นไปยังสถานที่ต่าง ๆ และให้คำอธิบาย แนะนำเกี่ยวกับสถานที่นั้น ๆ คำนี้มีความหมายตรงกับคำภาษาอังกฤษว่าทัวร์ริสไกด์ (tourist guide) หรือทัวร์ไกด์ (tour guide)

ความหมายในมาตรา 3 แห่งพระราชบัญญัติธุรกิจนำเที่ยวและมัคคุเทศก์ พ.ศ. 2535 หมายถึง ผู้ที่นำนักท่องเที่ยวไปยังสถานที่ต่าง ๆ และให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยวเกี่ยวกับสถานที่ หรือบุคคลโดยได้รับค่าตอบแทน การที่มัคคุเทศก์ปฏิบัติได้ดีเป็นที่พึงพอใจให้กับนักท่องเที่ยวนั้นก็ย่อมส่งผลดีต่อประเทศอีกด้วย

ดร.พิมพรรณ สุจารินพงศ์ (2553) ได้กล่าวว่า มัคคุเทศก์ หรือ ไกด์ มีความสำคัญต่อการท่องเที่ยว โดยเฉพาะธุรกิจบริการท่องเที่ยว และจากประวัติศาสตร์ที่ได้มีการศึกษาค้นคว้าก็อาจกล่าวได้ว่า “มัคคุเทศก์” เป็นอาชีพที่เก่าแก่ที่สุดในบรรดาอาชีพเก่า ๆ ของโลก เพราะมนุษย์เริ่มมีการท่องเที่ยวหรือการเดินทางมาเป็นเวลาช้านานแล้ว จะเห็นได้ว่าในสมัยแรกเริ่มมีผู้กล่าวถึงมัคคุเทศก์ในการเป็นผู้นำเที่ยวหรือผู้นำทาง ได้แก่ “ผู้เบิกทาง” (pathfinders) “คนนำเที่ยว” (bear leaders) “ตัวแทน” (proximos) และคนนำทางนักท่องเที่ยว (ciccones)

ฉันทิช วรรณถนอม (2546 หน้า 8-10) ได้กล่าวถึงความสำคัญของมัคคุเทศก์ท้องถิ่นที่มีต่อสิ่งต่าง ๆ ดังนี้

1. ความสำคัญของมัคคุเทศก์ท้องถิ่นต่อนักท่องเที่ยว

1.1 มัคคุเทศก์ท้องถิ่นจะเป็นผู้อธิบายประวัติข้อมูลของสถานที่ท่องเที่ยวให้นักท่องเที่ยวได้เข้าใจคอยตอบข้อซักถามจากนักท่องเที่ยว

1.2 นักท่องเที่ยวจะได้ประหยัดเวลาไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการศึกษาแหล่งท่องเที่ยวเนื่องจากมีมัคคุเทศก์ท้องถิ่นคอยอธิบายข้อมูลอยู่แล้ว

1.3 มัคคุเทศก์ท้องถิ่นเป็นผู้สร้างกิจกรรมระหว่างการเดินทางให้เกิดความสนุกสนานในการท่องเที่ยว สร้างสรรค์การเดินทางให้มีชีวิตชีวา ทำให้นักท่องเที่ยวได้แสดงออกอย่างมีความสุข

1.4 นักท่องเที่ยวได้ท่องเที่ยวด้วยความปลอดภัยมากกว่า เนื่องจากมัคคุเทศก์ท้องถิ่นจะเป็นผู้คอยดูแลเตือนให้นักท่องเที่ยวในจุดที่เป็นอันตราย

1.5 นักท่องเที่ยวจะลดความเสี่ยง ความไม่รู้ ไม่เข้าใจขณะเดินทางได้ เช่น ลดความเสี่ยงในการหลงทาง

1.6 มัคคุเทศก์ท้องถิ่นจะเป็นผู้อำนวยความสะดวกให้แก่นักท่องเที่ยว

1.7 มัคคุเทศก์ท้องถิ่นทำให้นักท่องเที่ยวสามารถเที่ยวได้อย่างทั่วถึง ไม่ละเลยต่อสิ่งสำคัญที่เป็นความรู้

1.8 มัคคุเทศก์ท้องถิ่นจะเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือและแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าแก่นักท่องเที่ยว

1.9 มัคคุเทศก์ท้องถิ่นเป็นผู้คอยรักษาเวลาอันมีค่าของนักท่องเที่ยว ทำให้นักท่องเที่ยวได้เที่ยวตามโปรแกรมที่ระบุ จัดสรรเวลาการท่องเที่ยวแต่ละจุดได้อย่างเหมาะสม

2. ความสำคัญของมัคคุเทศก์ท้องถิ่นต่อแหล่งท่องเที่ยว

2.1 มัคคุเทศก์ท้องถิ่นเป็นผู้ดูแลเอาใจใส่ ค้ำครอง อนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวทุก ๆ ที่ ซึ่งเปรียบเสมือนแหล่งสร้างงาน สร้างอาชีพของตน แทนเจ้าหน้าที่ของแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งบางจุดเจ้าหน้าที่อาจดูแลไม่ถึง

2.2 มัคคุเทศก์ท้องถิ่นเปรียบเสมือนตัวแทนของแหล่งท่องเที่ยวในการทำหน้าที่เป็นผู้นำเที่ยว ซึ่งเป็นผู้สร้างภาพลักษณ์และสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างนักท่องเที่ยวกับแหล่งท่องเที่ยว และแนะนำชักชวนนักท่องเที่ยวให้เที่ยวอย่างถูกวิธี ไม่ทำลายทรัพยากรที่มีอยู่ในสถานที่ท่องเที่ยว

2.3 แหล่งท่องเที่ยวหลายแห่งที่อยู่นอกเหนือความสนใจ โดยอาจจะเข้าถึงได้ยากลำบากแต่มีความสวยงาม ต้องอาศัยการประชาสัมพันธ์จากมัคคุเทศก์ท้องถิ่นด้วยเช่นกัน

2.3.2 แนวทางการปฏิบัติการดำเนินการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของมัคคุเทศก์ท้องถิ่น

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2541) ได้จัดทำแนวทางการปฏิบัติเพื่อให้มัคคุเทศก์ท้องถิ่นมีแนวทางในการปฏิบัติงานในรูปแบบเดียวกัน ดังนี้

1. แนวทางปฏิบัติขั้นเตรียมการนำเที่ยว ประกอบไปด้วย การร่วมกันวางแผนวิธีปฏิบัติ และการประเมินผลกับนักท่องเที่ยวเป็นศูนย์กลางข้อมูล/ข้อสนเทศเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยว และเตรียมความพร้อมในด้านข้อมูลของแหล่งท่องเที่ยวที่จะนำเที่ยว หากมีมัคคุเทศก์ท้องถิ่นเฉพาะรองรับต้องเตรียมการประสานงานที่ดี

2. แนวทางปฏิบัติในขั้นดำเนินการท่องเที่ยวต้องคำนึงถึงการควบคุมและส่งเสริมพฤติกรรมปฏิบัติตนของนักท่องเที่ยวท้องถิ่น ตรวจสอบและประเมินผลการจัดการในแหล่ง

ห้องเที่ยวและพฤติกรรมนักท่องเที่ยว ต้องแนะนำให้มีการปฏิบัติตามกฎเกณฑ์และมาตรการของแหล่งท่องเที่ยวอย่างถูกต้อง

3. แนวทางปฏิบัติของบุคคล คือ การศึกษารวบรวมข้อมูลของแหล่งท่องเที่ยวเฉพาะแหล่งฝึกทักษะกับบางกลุ่มและให้ความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมมีบทบาทในกลุ่มหรือองค์กรนักท่องเที่ยว ปรับพฤติกรรมและยกระดับคุณภาพตนเองให้เป็นผู้ให้บริการผู้กำกับควบคุมในกลุ่มท่องเที่ยวไม่เป็นผู้ดำเนินการฝ่าฝืนแต่คอยตักเตือนนักท่องเที่ยวอยู่เสมอ

4. แนวทางปฏิบัติในการติดตามตรวจสอบและประเมินผลโดยการประเมินผลจากนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับบริการนำเที่ยว ที่พัก การสื่อความหมาย การเรียนรู้ และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในแหล่งพื้นที่

2.3.3 บทบาทของมัคคุเทศก์ท้องถิ่น

มักกล่าวกันว่ามัคคุเทศก์ท้องถิ่นที่ดีควรจะต้องสวมบทบาทได้หลากหลายตามโอกาสและความเหมาะสม เพื่อให้ประโยชน์ในการปฏิบัติหน้าที่ให้บริการแก่นักท่องเที่ยวดังนี้

1. บทบาทของมัคคุเทศก์ท้องถิ่นมักต้องบรรยายให้ความรู้ในด้านศิลปวัฒนธรรม ประเพณี ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ โบราณคดี คล้ายกับครูผู้ให้วิชาความรู้ เพราะฉะนั้นมัคคุเทศก์ท้องถิ่นควรมีความรู้ทั้งด้านเนื้อหา และวิธีการหรือศิลปะการถ่ายทอดความรู้

2. บทบาทของนักจิตวิทยา เนื่องจากต้องศึกษาความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว ซึ่งแตกต่างกันไปตามลักษณะของนักท่องเที่ยวและสถานการณ์ นักท่องเที่ยวบางกลุ่มอาจสนใจที่จะฟังการบรรยายเรื่องราวทางประวัติศาสตร์แต่อีกกลุ่มหนึ่งต้องการเพียงความสนุกสนาน บันเทิง จึงทำให้มัคคุเทศก์ต้องใช้หลักจิตวิทยา สังเกตพฤติกรรมและการตอบสนองของนักท่องเที่ยว

3. บทบาทของนักแสดงเพื่อสร้างบรรยากาศความเป็นกันเอง เช่น ร้องเพลง เล่าเรื่อง นันทนาการต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความสนุกสนานและเกิดความประทับใจ

4. บทบาทของนักการทูต เนื่องจากจะต้องบรรยายเรื่องราวต่าง ๆ ให้นักท่องเที่ยว เกิดความรู้สึกที่ดี และตระหนักในคุณค่าของความเป็นไทย และพึงระมัดระวังกริยาอาการหรือถ้อยคำ ที่อาจจะไม่สมควร มัคคุเทศก์ควรใช้โอกาสที่ได้ให้บริการและแสดงบทบาทเป็นทูตวัฒนธรรม สร้างภาพพจน์ที่ดีงามแก่ประเทศชาติ

5. บทบาทนักอนุรักษ์ มัคคุเทศก์ควรมีความรับผิดชอบและเป็นแบบอย่างในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และโน้มน้าวให้นักท่องเที่ยวมีความอยากที่จะอนุรักษ์ด้วย

วายเลอร์ และเดวิส (Wieler and Davis) (อ้างใน วรรณพร วณิชชากร, 2540) ได้ศึกษาเกี่ยวกับบทบาทต่าง ๆ ที่มัคคุเทศก์ทางธรรมชาติในออสเตรเลียควรปฏิบัติ คือ

1. ผู้นำเที่ยวควรจัดกิจกรรมที่ก่อให้เกิดผลกระทบน้อยที่สุดต่อสภาพแวดล้อมและไม่ใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศจนเกินความสามารถที่ระบบนิเวศจะรับได้ ดังนั้น มัคคุเทศก์จะต้องมีความรู้ในเรื่องระบบนิเวศและหลักการอนุรักษ์

2. มีทักษะในการอธิบายเรื่องของสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งจะทำให้นักท่องเที่ยว มีความเข้าใจถึงความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิตและทรัพยากรต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ

3. บทบาทของมัคคุเทศก์จากการประชาสัมพันธ์ในเอกสาร แผ่นพับ หรือของผู้ประกอบการท่องเที่ยวในแผ่นพับ ควรมีคำอธิบาย เช่น “จะช่วยให้คุณเข้าใจในโลกของธรรมชาติ” หรือ “ให้ความรู้ทางด้านสิ่งแวดล้อมที่ลึกซึ้งแก่คุณ” เป็นต้น

4. ผู้ประกอบการท่องเที่ยวส่วนใหญ่ได้คาดหวังว่ามัคคุเทศก์จะมีคุณสมบัติจบการศึกษาจากมหาวิทยาลัยและมีประกาศนียบัตรการปฐมพยาบาล และเน้นว่าถ้าไม่จบการศึกษาในระบบ การศึกษาควรจะมีความรู้ด้านสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างดี มีทัศนคติและทักษะในการสื่อสารที่ดีด้วย

2.3.4 มารยาทและจรรยาบรรณของมัคคุเทศก์ท้องถิ่น

บุปผา คุมาภานนท์ (อ้างใน ฉันทิช วรรณถนอม, 2546 หน้า 19) ได้กล่าวว่า มัคคุเทศก์ท้องถิ่นเป็นหนึ่งในอาชีพที่มีเกียรติ ดังนั้นจำเป็นต้องมีมารยาทและจรรยาบรรณที่ต้องประพฤติปฏิบัติให้เหมาะสม ได้แก่

1. การแต่งกายต้องสุภาพเรียบร้อยเหมาะสมกับกาลเทศะและบุคคล
2. มีความประพฤติและกิริยามารยาทที่ดี
3. มีความซื่อสัตย์สุจริต
4. มีความเอาใจใส่ในการปฏิบัติหน้าที่
5. มีการให้ข้อมูลที่ถูกต้อง
6. ต้องตรงต่อเวลาและรักษาเวลา
7. ไม่กล่าวคำหยาบหรือให้ร้ายป้ายสีผู้อื่นหรือองค์กร
8. มีไหวพริบแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ดี
9. มีการจัดการและประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ อย่างดี
10. มีการจดบันทึกรายละเอียดทุกครั้งที่มีการนำเที่ยว

สุภาพร มากแจ้ง (2534 หน้า 62-63) มารยาทและจรรยาบรรณของมัคคุเทศก์ คือ กิริยาวาจา และข้อพึงประพฤติปฏิบัติของมัคคุเทศก์ที่ดี เพื่อที่จะดำรงไว้ซึ่งเกียรติภูมิของสถานภาพแห่งวิชาชีพ และทำให้อาชีพมัคคุเทศก์เป็นอาชีพที่มีเกียรติ ได้รับการยกย่องในฐานะเป็นตัวแทนของประเทศและของคนไทย มิใช่นักฉวยโอกาสหรือนักต้มตุ๋น นักท่องเที่ยวโดยทั่วไปแล้วข้อพึงประพฤติปฏิบัติของมัคคุเทศก์ ได้แก่

1. ความตระหนักในหน้าที่และความรับผิดชอบ มัคคุเทศก์พึงปฏิบัติหน้าที่ของตนโดยเต็มกำลังความสามารถ มีความรับผิดชอบตลอดเวลาที่ปฏิบัติงาน ตลอดจนนำนักท่องเที่ยวสู่ที่พักโดยสวัสดิภาพ ไม่ทอดทิ้งนักท่องเที่ยวเผชิญโชคโดยลำพัง หรือละเลยไม่เอาใจใส่ดูแลความสะอาดแก่นักท่องเที่ยว

2. ความซื่อสัตย์สุจริต มัคคุเทศก์ไม่พึงปล่อยให้ความโลภ ความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนเข้าครอบงำ และถือโอกาสจากความไว้วางใจของนักท่องเที่ยว ทำให้นักท่องเที่ยวเสียผลประโยชน์ เช่น นำนักท่องเที่ยวไปซื้อของโดยเฉพาะร้านที่จ่ายค่าพิเศษให้ โดยไม่คำนึงถึงคุณภาพของสินค้ากับราคาที่นักท่องเที่ยวจ่าย ผลของการกระทำไม่กระทบเฉพาะชื่อเสียงของมัคคุเทศก์ แต่กระทบต่อบริษัทนำเที่ยวที่มัคคุเทศก์สังกัดและชื่อเสียงของประเทศอีกด้วย

3. ความรู้จักประมาณตัว มัคคุเทศก์พึงเข้าใจว่าตนอยู่ในฐานะผู้ให้บริการนักท่องเที่ยว ส่วนนักท่องเที่ยวเป็นผู้รับบริการ ซึ่งเปรียบเสมือนนายจ้าง จึงไม่ควรติดนเสมอกับนักท่องเที่ยว

ทั้งด้านกิริยา ท่าทาง ความประพฤติและวาจา เช่น ไม่ตะโกน หรือปรบมือดัง ๆ เพื่อเรียกนักท่องเที่ยวนักท่องเที่ยว ไม่แสดงอาการขัดเคืองหรือเปื้อนหน้าเมื่อนักท่องเที่ยวพลาดเวลานัดหมาย ไม่เกรี้ยวกราดเอาแต่ใจเมื่อนักท่องเที่ยวไม่ปฏิบัติตามกำหนดการที่วางไว้ ทั้งไม่ร่วมโต๊ะรับประทานอาหารหรือเครื่องดื่มกับนักท่องเที่ยวนักท่องเที่ยวที่ไม่ได้รับการเชื้อเชิญ เป็นต้น

4. ความเข้าใจเพื่อนมนุษย์ มัคคุเทศก์พึงเข้าใจว่ามนุษย์ทุกคนปรารถนาความรักความเอาใจใส่ดูแล ต้องการให้เห็นว่าตนเป็นคนสำคัญ ควรปฏิบัติตนต่อนักท่องเที่ยวอย่างสม่ำเสมอเอาใจใส่ดูแลอย่างทั่วถึง ไม่เลือกที่รักมักที่ชัง ระวังระมัดระวัง ไม่ทำให้นักท่องเที่ยวเกิดความกระหกระเทือนใจโดยมิได้เจตนา เป็นต้น

5. ความเมตตากรุณา ปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข มัคคุเทศก์พึงเข้าใจจุดประสงค์ของนักท่องเที่ยวนักท่องเที่ยวว่าต้องการความสุขและความเพลิดเพลินจากการท่องเที่ยว ทั้งนี้มัคคุเทศก์เป็นผู้ที่สามารถตอบสนองความประสงค์ได้ โดยกระตือรือร้นและเต็มใจ ไม่ก่อทุกข์ให้แก่แก่นักท่องเที่ยว เช่น การเล่าเรื่องส่วนตัว หรือความทุกข์ร้อนเพื่อขอความเห็นใจ

มหาวิทยาลัยศิลปากร (2541 หน้า 19) มารยาท หมายถึง กิริยา วาจา ที่ถือว่าเรียบร้อย การวางตัว หมายถึง พฤติกรรม การปฏิบัติ การทำตัวที่แสดงออกให้เห็น ฉะนั้นมารยาทและการวางตัวของมัคคุเทศก์ก็คือ กิริยา วาจา ท่าทาง การแสดงออก ข้อควรประพฤติและไม่ควรประพฤติของมัคคุเทศก์ เพื่อที่จะดำรงไว้ซึ่งเกียรติภูมิของสถานภาพแห่งวิชาชีพมัคคุเทศก์ ทั้งนี้การวางตัวของมัคคุเทศก์อาจหมายถึง การปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ กาลเทศะ ซึ่งเป็นหลักอันควรประพฤติปฏิบัติ และเป็นคุณสมบัติอันดีงามที่มัคคุเทศก์พึงปฏิบัติ ซึ่งหลักเกณฑ์ดังกล่าวมีประเด็นสำคัญ ๆ ดังนี้

1. มัคคุเทศก์ต้องผสมผสานระหว่างมารยาทไทยกับมารยาทแบบต่างประเทศให้ได้ ในลักษณะที่สอดคล้องกลมกลืนไม่ขัดกัน และควรเน้นการแสดงออกถึงเอกลักษณ์ไทยให้นักท่องเที่ยวเกิดความประทับใจ

2. พุดจาสุภาพ ไม่เกรี้ยวกราดกับนักท่องเที่ยวนักท่องเที่ยว พยายามเก็บอารมณ์โกรธไม่ทำให้งานเสีย

3. ไม่พุดคุยเรื่องทุกข์ร้อนหรือเรื่องส่วนตัวให้นักท่องเที่ยวนักท่องเที่ยวฟัง เพื่อขอความเห็นอกเห็นใจ

4. ให้ปฏิบัติในการพูดกับนักท่องเที่ยวนักท่องเที่ยวทุกกลุ่มอย่างเท่าเทียม ไม่เลือกอภิบาลกับนักท่องเที่ยวนักท่องเที่ยวบางคนที่ดีตนชอบเท่านั้น

5. ปฏิบัติตนให้นักท่องเที่ยวนักท่องเที่ยวเกิดความไว้วางใจ และรู้สึกอบอุ่นใจในการเดินทางท่องเที่ยว

6. ไม่แสดงความสนิทสนมกับท่องเที่ยวนักท่องเที่ยวจนเกินสมควร โดยเฉพาะในด้านชู้สาว

สุวรรณชัย ฤทธิ์รัช (2545 หน้า 34-35) จรรยาบรรณของมัคคุเทศก์ หมายถึง หลักอันพึงปฏิบัติของผู้ประกอบอาชีพมัคคุเทศก์ ซึ่งจรรยาบรรณของมัคคุเทศก์ที่สมาคมมัคคุเทศก์อาชีพกำหนดไว้เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติร่วมกัน ดังนี้

1. เติบโตทางชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ด้วยความบริสุทธิ์ใจ

2. เลื่อมใสการปกครองระบอบประชาธิปไตย

3. ยึดมั่นในศาสนาที่ตนนับถือ ไม่ลบหลู่ ดูหมิ่นศาสนาอื่น

4. มีความรับผิดชอบและตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ของตนตามที่ได้รับมอบหมายด้วยความเสียสละ และอุทิศตน โดยคำนึงถึงผลประโยชน์ของนักท่องเที่ยวเป็นสำคัญ จะละทิ้งหรือทอดทิ้งหน้าที่การงานไม่ได้

5. รักษาชื่อเสียงของตน โดยการปฏิบัติหน้าที่ด้วยความสุจริต และไม่แสวงหาผลประโยชน์โดยมิชอบหรือปฏิบัติตนอันเป็นการฝ่าฝืนต่อศีลธรรมอันดี หรือเสื่อมเสียต่อศักดิ์ศรีและเกียรติคุณของวิชาชีพมัคคุเทศก์

6. พึงมีทัศนคติที่ดี พัฒนาตนเองให้มีคุณภาพ คุณวุฒิ คุณธรรม และทักษะในการปฏิบัติงานในวิชาชีพมัคคุเทศก์

7. พึงเป็นแบบอย่างในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวให้ยั่งยืน ทั้งทางธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และศิลปวัฒนธรรม

8. ถือปฏิบัติตามคำสั่ง กฎระเบียบแบบแผน ขนบธรรมเนียมวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของสถานที่ท่องเที่ยวทุกแห่ง ตลอดจนการปฏิบัติตนตามกฎหมาย และระเบียบของทางราชการ

9. ประพฤติตนด้วยความสุภาพ รู้รักสามัคคีต่อผู้ร่วมวิชาชีพ อุทิศสภาการท่องเที่ยวและบุคคลทั่วไปโดยปราศจากอคติใด ๆ ทั้งสิ้น

จากการศึกษาความรู้เกี่ยวกับมัคคุเทศก์ สรุปได้ว่า มัคคุเทศก์หรือผู้นำเที่ยวที่ดีนั้นจะต้องมีคุณลักษณะ ดังนี้

1. มีบุคลิกภาพดี มีสุขภาพร่างกายแข็งแรง รักษาความสะอาดของร่างกายสม่ำเสมอ
2. มีความรู้ สติปัญญา และไหวพริบดี มีความรู้เกี่ยวกับสถานที่ท่องเที่ยวต่าง ๆ มีความรู้รอบตัวดี และหมั่นแสวงหาความรู้ต่าง ๆ อยู่ตลอดเวลา
3. มีมนุษยสัมพันธ์ดี ต้องสร้างความประทับใจให้กับนักท่องเที่ยว สามารถเข้ากับนักท่องเที่ยวได้โดยไม่ทำให้นักท่องเที่ยวเกิดความรู้สึกไม่ไว้วางใจ
4. มีวาทศิลป์ดี พุดจาสุภาพ ควรเอาใจใส่ฝึกฝนการพูดของตนเองอยู่เสมอ เพื่อให้ นักท่องเที่ยวยอมรับและเชื่อถือ ฟังแล้วเกิดความสนุกสนานในการเดินทางท่องเที่ยว
5. มีความเป็นผู้นำ กล่าวหาญ มีความสามารถในการควบคุมกลุ่มให้มีความคิดเห็นคล้อยตามเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย
6. มีความรับผิดชอบ ตรงต่อเวลา และซื่อสัตย์สุจริตต่อหน้าที่การงาน
7. มีจิตวิญญาณรักและตั้งใจในการเป็นมัคคุเทศก์ จะต้องเป็นผู้ที่มีความรักและเต็มใจที่จะบริการแก่ผู้อื่นอย่างมีความสุข

กุลวรา สุวรรณพิมล (2552 หน้า 91-92) นอกจากมารยาทและจรรยาบรรณของมัคคุเทศก์แล้ว มัคคุเทศก์ยังต้องคำนึงถึงสิ่งที่มัคคุเทศก์พึงปฏิบัติ ซึ่งมีดังต่อไปนี้

1. ต้องรู้จักขอโทษและขอบคุณ
2. หน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสอยู่เสมอ
3. ต้องให้ความสนใจและช่วยเหลือคนแก่ คนพิการ เด็ก อย่างใกล้ชิด เช่น การขึ้นลงรถ ข้ามถนน การขึ้นบันได
4. ก่อนที่จะพูดหรือบรรยาย ต้องสำรวจความพร้อมในการรับฟังของนักท่องเที่ยว เพราะบางคนค้นหาของยังไม่พบ หรือกำลังคุยกับเพื่อน เป็นต้น

5. รักษาการียมารยาทที่ดีงามของคนไทย ให้นักท่องเที่ยวรู้สึกประทับใจ
 6. ต้องเป็นคนอ่อนน้อมถ่อมตนและให้เกียรติกับนักท่องเที่ยว โดยเฉพาะในเรื่องที่มัคคุเทศก์กำลังบรรยายอยู่ ถ้ามีนักท่องเที่ยวถามหรือขัดคอขึ้นมัคคุเทศก์จะต้องแสดงความสนใจและขอให้เขาได้พูดบ้าง และควรกล่าวขอบคุณทุกครั้งที่นักท่องเที่ยวถาม
 7. ในขณะที่ยกนักท่องเที่ยวขึ้นอยู่ในรถ อย่าปล่อยให้บรรยากาศเงียบ โดยเว้นระยะไม่พูดอะไรเลย อย่างน้อยก็กล่าวคำต้อนรับ เล่าเรื่องวัฒนธรรมไทย ชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทย หรือเรื่องที่จะนำนักท่องเที่ยวไปชม
 8. ให้คำแนะนำกับนักท่องเที่ยวในเรื่องทั่ว ๆ ไป เช่น เรื่องการคมนาคมขนส่ง เวลาทำการของไปรษณีย์ หรือการติดแสตมป์ที่จะส่งไปประเทศต่าง ๆ อัตราการแลกเปลี่ยนเงินตรา
 9. ถ้านักท่องเที่ยวต้องการถ่ายรูป มัคคุเทศก์ควรให้โอกาสกับนักท่องเที่ยว โดยอาจกำหนดเวลาไว้เลยว่าจะให้เวลาถ่ายรูปนานเท่าใด
- กุลวรา สุวรรณพิมล (2552 หน้า 92) สิ่งที่มีมัคคุเทศก์ยังต้องคำนึงถึงสิ่งที่มีมัคคุเทศก์ไม่พึงปฏิบัติ ซึ่งมีดังต่อไปนี้
1. ไม่ตะโกน ประมอด้ ๆ เพื่อเรียกนักท่องเที่ยวให้เข้ามาหา เพราะเป็นกิริยาที่ไม่สุภาพ
 2. ไม่พูดจาดูว่า เมื่อนักท่องเที่ยวมาถึงสถานที่ที่นัดหมายเข้าไป เพราะนักท่องเที่ยวอาจไม่เข้าใจ และอาจทำให้นักท่องเที่ยวรู้สึกอายที่ถูกว่าต่อหน้าคนอื่น
 3. ไม่ทำตัวเป็นครู ตั้งหน้าแต่จะสอน เพราะนักท่องเที่ยวแต่ละกลุ่มจะสนใจแตกต่างกัน เช่น นักท่องเที่ยวที่เป็นครูหรือหมอ อาจจะสนใจเรื่องความรู้มากกว่ากลุ่มคนงาน บริษัท ห้างร้าน
 4. ไม่ควรสูบบุหรี่ หรือดื่มสุราขณะปฏิบัติงาน
 5. ไม่ควรนั่งร่วมโต๊ะเครื่องดื่มหรือรับประทานอาหารกับนักท่องเที่ยวนอกจากจะถูกขอร้อง
 6. ไม่แสดงความรำคาญเมื่อนักท่องเที่ยวซักถามในกรณีที่ฟังมัคคุเทศก์บรรยายแล้ว เพราะนักท่องเที่ยวอาจจะสนใจในเรื่องนั้น ๆ อยู่แล้ว
 7. ในกรณีที่นักท่องเที่ยวถาม และมัคคุเทศก์ไม่มีความรู้ในเรื่องนั้น ๆ ก็ให้ตอบว่าเสียใจที่ไม่มีความรู้ในเรื่องนั้น ๆ แต่จะไปค้นคว้าหาคำตอบมาให้ทีหลัง อย่าตอบคำถามทั้ง ๆ ที่ไม่ทราบ

2.3.5 คุณลักษณะที่ดีของมัคคุเทศก์ท้องถิ่น

ศาสตราจารย์วิลาสวงศ์ พงศะบุตร (2547) ได้เสนอข้อคิดเห็นเกี่ยวกับคุณลักษณะของมัคคุเทศก์ที่ดีไว้ ดังนี้

ลักษณะที่ 1 มีใจรักที่จะทำ รักที่จะอธิบาย และสนใจศึกษาเนื้อหาข้อมูลต่าง ๆ และรักที่จะศึกษาพฤติกรรมของนักท่องเที่ยว

ลักษณะที่ 2 ต้องมีบุคลิกภาพที่ดี เช่น เป็นคนกระตือรือร้น ตาหูไวที่จะสังเกตพฤติกรรมของนักท่องเที่ยว เป็นคนเอื้อเฟื้อมีน้ำใจ ง่ายและรูปโฉมมีส่วนช่วยให้น่าดู ท่าทางแจ่มใส แต่งกายรัดกุม เป็นต้น

ลักษณะที่ 3 มีความรู้ ได้แก่ มีความรู้เกี่ยวกับการนำชมสถานที่ต่าง ๆ ทั้งทางด้านภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ประเพณี วัฒนธรรม และสามารถที่จะตอบคำถามได้ทุกเรื่องด้วยความมั่นใจ

นายทินวัฒน์ มฤคพิทักษ์ (อ้างถึงใน ดร.พิมพรรณ รังสิตกรรพุก, 2553 หน้า 10-11) ได้ให้ข้อเสนอแนะบางประการสำหรับมัคคุเทศก์ ดังนี้

- (1) มีความเป็นกันเอง
- (2) ลดความเห็นแก่ตัว
- (3) เอาใจใส่นักท่องเที่ยว
- (4) ยิ้มแย้มแจ่มใสอยู่เสมอ
- (5) สดชื่นร่าเริง มีอารมณ์ขัน
- (6) รู้ให้จริง (อย่าเดา)
- (7) จำชื่อลูกค้าให้ได้
- (8) หัดเป็นนักอ่านและสังเกตจดจำ
- (9) เป็นนักฟังที่ดี
- (10) สร้างทัศนคติที่ดีต่อประเทศไทย

วีระพล ทองมา (2547) แนวคิดการพัฒนาตนเองสู่การเป็นมัคคุเทศก์เชิงนิเวศประกอบไปด้วยขั้นตอนที่สำคัญ 11 ขั้นตอน คือ

1. มัคคุเทศก์ทุกคนจะต้องศึกษาให้เข้าใจถึงผลกระทบของอาชีพตนต่อสิ่งแวดล้อมและต้องมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
2. มัคคุเทศก์ทุกคนจะต้องค้นคว้าหาความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยครอบคลุมในแหล่งท่องเที่ยวที่จะนำเที่ยว
3. มัคคุเทศก์ทุกคนจะต้องให้ความรู้และข้อมูลเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้นักท่องเที่ยวก่อนออกเดินทางท่องเที่ยว เพื่อให้ นักท่องเที่ยวมีความรู้และมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและปฏิบัติตนเป็นนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ดี
4. มัคคุเทศก์ทุกคนจะต้องเคารพกฎเกณฑ์ของแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างเคร่งครัด และต้องกระตุ้นให้นักท่องเที่ยวปฏิบัติตามกฎเกณฑ์เหล่านั้นอย่างเคร่งครัดด้วย เพื่อมิให้มีการทำลายแหล่งท่องเที่ยวและสร้างความปลอดภัยให้กับนักท่องเที่ยวเอง
5. มัคคุเทศก์ทุกคนจะต้องช่วยกันอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและระบบนิเวศให้สมบูรณ์ โดยเฉพาะมัคคุเทศก์แบบเดินป่าควรเป็นแบบอย่างที่ดีในการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน เพื่อรักษาทรัพยากรการท่องเที่ยวทางธรรมชาติให้เป็นประโยชน์แก่อาชีพตนเองและสังคมส่วนรวมโดยที่ต่างคำนึงถึงเอกลักษณ์และความเปราะบางของแหล่งท่องเที่ยวเป็นสำคัญ
6. มัคคุเทศก์ทุกคนจะต้องจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงเอกลักษณ์และความเปราะบางของแหล่งท่องเที่ยวเป็นสำคัญ
7. มัคคุเทศก์ทุกคนจะต้องให้คนในชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วม และได้รับส่วนแบ่งจากการกระจายรายได้ที่เหมาะสม
8. มัคคุเทศก์ทุกคนจะต้องให้ความเคารพต่อประชาชน และสภาพแวดล้อม โดยไม่มุ่งกอบโกยผลประโยชน์เป็นสำคัญจนลืมนึกถึงขีดความสามารถในการรองรับของแหล่งท่องเที่ยวนั้น
9. มัคคุเทศก์ทุกคนจะต้องร่วมมือกับธุรกิจนำเที่ยวที่ตนสังกัด จัดโครงการส่งเสริมสิ่งแวดล้อม โดยร่วมมือกับคนในชุมชนท้องถิ่นเพื่อคืนผลประโยชน์สู่แหล่งท่องเที่ยว

10. มัคคุเทศก์ทุกคนจะต้องช่วยส่งเสริมความเข้าใจอันดี เผยแพร่เกียรติคุณของประเทศ และวัฒนธรรมอันดีงามของตนให้นักท่องเที่ยวเกิดความประทับใจ และยิ่งได้รับบริการที่ดีจากฝ่ายจัดรายการนำเที่ยวด้วยแล้ว ก็ยิ่งก่อให้เกิดความประทับใจมากขึ้น ทำให้นักท่องเที่ยวอยากกลับมาท่องเที่ยวซ้ำอีก

11. มัคคุเทศก์ทุกคนจะต้องพยายามรณรงค์ให้นักท่องเที่ยวที่มาใช้บริการของตน มีส่วนร่วมในการช่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

2.3.7 หลักเกณฑ์ในการประเมินผู้เข้าอบรมสู่การเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่น

ผู้รับการประเมินจำเป็นต้องผ่านการวัดมาตรฐานมัคคุเทศก์ 3 ด้าน ประกอบด้วย ด้านความรู้ ด้านทักษะการปฏิบัติงานตามบทบาทหน้าที่ และความรับผิดชอบ และด้านจรรยาบรรณ (สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว, 2551)

มาตรฐานที่ 1 ด้านความรู้

1. ความรู้ความสามารถในการใช้ภาษาไทยในการสื่อสาร
2. ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับประเทศไทยและศิลปวัฒนธรรมไทย
3. ความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวยั่งยืน
4. ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศ
5. ความรู้เกี่ยวกับทรัพยากรท่องเที่ยวในท้องถิ่น
6. ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับ พ.ร.บ. มัคคุเทศก์ 2551
7. ความรู้เกี่ยวกับความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว
8. ความรู้เกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบและจรรยาบรรณของมัคคุเทศก์

มาตรฐานที่ 2 ด้านทักษะการปฏิบัติงานตามบทบาทหน้าที่ และความรับผิดชอบ

1. การปฏิบัติกรับ - ส่งนักท่องเที่ยว
2. การปฏิบัติระหว่างการเดินทาง
3. การปฏิบัติเมื่อสิ้นสุดการเดินทาง
4. การอำนวยความสะดวกให้แก่นักท่องเที่ยวด้วยความเต็มใจและมีใจรักบริการ
5. การเข้าใจถึงผลกระทบของอาชีพมัคคุเทศก์ต่อสิ่งแวดล้อมและการมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

มาตรฐานที่ 3 ด้านจรรยาบรรณ

1. การปฏิบัติหน้าที่ของมัคคุเทศก์ท้องถิ่นจะต้องอาศัยหลักของจรรยาบรรณในวิชาชีพมัคคุเทศก์ และระเบียบสากล ว่าด้วยจรรยาบรรณสำหรับการท่องเที่ยวขององค์กร การท่องเที่ยวโลก (WTO)

2.3.7 ความสำคัญของมัคคุเทศก์ต่ออุตสาหกรรมท่องเที่ยว

กุลวรา สุวรรณพิมล (2552 หน้า 74-75) มัคคุเทศก์หรือไกด์ มีความสำคัญต่ออุตสาหกรรมท่องเที่ยวโดยเฉพาะธุรกิจการท่องเที่ยว และจากประวัติศาสตร์ที่ได้มีการศึกษาค้นคว้าก็อาจจะกล่าวได้ว่า “มัคคุเทศก์” เป็นอาชีพหนึ่งที่เก่าแก่ที่สุดในบรรดาอาชีพเก่า ๆ ของโลก เพราะมนุษย์เริ่มมีการท่องเที่ยวหรือการเดินทางมาเป็นเวลาช้านานแล้ว จะเห็นได้ว่าในสมัยแรกเริ่มมีผู้กล่าวถึงมัคคุเทศก์ในการเป็นผู้นำเที่ยวหรือผู้นำทาง ได้แก่ ผู้เบิกทาง (pathfinders) คนนำเที่ยว

(bear leaders) และคนนำทางนักท่องเที่ยว (cicerones) ที่กล่าวมาทั้งหมดก็คือ ที่มาของมัคคุเทศก์ในปัจจุบัน

ต่อมาได้มีการศึกษาค้นคว้าหาหนังสือ “คู่มือการท่องเที่ยว” (travelogue) หรือ (guide book) เพื่อเป็นคู่มือ แนวทางในการเดินทางท่องเที่ยวจนกระทั่งถึงปี ค.ศ. 1841 ได้เริ่มมีธุรกิจทางการท่องเที่ยวอย่างจริงจัง โดย โทมัส คูก (Thomas Cook) ซึ่งเป็นตัวแทนจัดการนำท่องเที่ยวขึ้น โดยที่ตัวเขาทำหน้าที่เป็นมัคคุเทศก์คอยดูแลให้ความช่วยเหลือ บริการลูกค้าด้วยตนเอง ซึ่งจัดว่าเป็น “มัคคุเทศก์เชิงชีวิต” (live guide) คนแรก และต่อมาเขาก็ได้ว่าจ้างพนักงานที่มีความรู้ภาษาต่างประเทศเข้ามาเป็นมัคคุเทศก์ให้กับบริษัทจัดนำเที่ยวของเขา อาจกล่าวได้ว่า “มัคคุเทศก์” เริ่มถือกำเนิดในยุคของ โทมัส คูก และปัจจุบันความจำเป็นที่ต้องมีมัคคุเทศก์สำหรับอธิบายเรื่องราวเกี่ยวกับสถานที่ท่องเที่ยวและความรู้ต่าง ๆ และในทางอ้อมเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยว เป็นการสร้างภาพพจน์ที่ดีให้กับประเทศ โดยเฉพาะมัคคุเทศก์เชิงชีวิตที่ช่วยเหลือดูแลอำนวยความสะดวก บริการแก่นักท่องเที่ยว ดูแลความปลอดภัยในกรณีที่เกิดปัญหาต่าง ๆ ก็ช่วยแก้ปัญหาได้ ดังนั้นมัคคุเทศก์เชิงชีวิตจึงมีความสำคัญโดยตรงต่อนักท่องเที่ยวและต่อธุรกิจบริการท่องเที่ยวด้วย

2.3.8 ประเภทของมัคคุเทศก์

กุลวรา สุวรรณพิมล (2552 หน้า 75-77) มัคคุเทศก์แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. มัคคุเทศก์เชิงชีวิต (live guide) ได้แก่ บุคคลที่นำทาง ชี้ทางแก่นักท่องเที่ยว โดยให้คำแนะนำและอธิบายในขณะนำเที่ยว
2. มัคคุเทศก์ไร้ชีวิต (guide book) ได้แก่ เอกสารต่างๆ สิ่งตีพิมพ์ที่นักท่องเที่ยวนำติดตัวไปเพื่อประกอบการท่องเที่ยวมีคำอธิบายสถานที่ท่องเที่ยว (travel book)

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้แยกประเภทมัคคุเทศก์ไว้ในพระราชบัญญัติธุรกิจนำเที่ยวและมัคคุเทศก์ พ.ศ. 2535 เพื่อความชัดเจนในการพิจารณาออกใบอนุญาตเป็นมัคคุเทศก์ให้เหมาะสมและง่ายในการควบคุมให้เป็นไปตามกฎหมาย จึงแบ่งประเภทมัคคุเทศก์ออกเป็น 2 ประเภท ดังนี้

1. มัคคุเทศก์ทั่วไป เป็นมัคคุเทศก์ซึ่งมีความรู้เกี่ยวกับงานทั่ว ๆ ไปในการนำนักท่องเที่ยวไปยังสถานที่เที่ยวต่าง ๆ ได้ทั่วราชอาณาจักรโดยใช้ภาษาไทยหรือภาษาต่างประเทศ ปฏิบัติงานในการบรรยายให้ความรู้ ข้อมูลเกี่ยวกับสถานที่นั้นตั้งแต่จุดเริ่มต้นของการเดินทางตามรายการนำเที่ยว กระทั่งเดินทางกลับ ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1.1 มัคคุเทศก์ทั่วไป (ต่างประเทศ) บัตรสีบรอนซ์เงิน นำเที่ยวแก่นักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างประเทศ สามารถเที่ยวได้ทั่วราชอาณาจักร

1.2 มัคคุเทศก์ทั่วไป (ไทย) บัตรสีบรอนซ์ทอง นำเที่ยวได้เฉพาะนักท่องเที่ยวชาวไทยสามารถนำเที่ยวได้ทั่วราชอาณาจักร

2. มัคคุเทศก์เฉพาะ เป็นมัคคุเทศก์ซึ่งมีความรู้เฉพาะทางพิเศษ เช่น การให้ความรู้พิเศษในด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี การนำเที่ยวป่า เป็นต้น อันเป็นการให้ความรู้พิเศษอย่างอื่นที่นักท่องเที่ยวโดยทั่ว ๆ ไปที่มีความสนใจในด้านนั้นต้องการจะทราบ ซึ่งแบ่งออกเป็น 8 ประเภท คือ

2.1 มัคคุเทศก์เฉพาะ (ต่างประเทศ – เฉพาะพื้นที่) บัตรสีชมพู นำเที่ยวให้แก่นักท่องเที่ยวชาวไทยหรือต่างประเทศเฉพาะจังหวัดที่ระบุไว้บนบัตรและจังหวัดที่มีพื้นที่ติดต่อกัน

2.2 มัคคุเทศก์เฉพาะ (ไทย – เฉพาะพื้นที่) บัตรสีฟ้า นำเที่ยวเฉพาะนักท่องเที่ยวชาวไทย เฉพาะจังหวัดที่ระบุไว้บนบัตรและจังหวัดที่มีพื้นที่ติดต่อ

2.3 มัคคุเทศก์เฉพาะ (เดินป่า) บัตรสีเขียว นำเที่ยวให้นักท่องเที่ยวชาวไทย หรือชาวต่างประเทศในเขตพื้นที่ป่า

2.4 มัคคุเทศก์เฉพาะ (ศิลปวัฒนธรรม) บัตรสีแดง นำเที่ยวให้นักท่องเที่ยวชาวไทย หรือชาวต่างประเทศทางด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศิลปวัฒนธรรม วรรณคดีไทยได้ ทัวราชาณาจักร

2.5 มัคคุเทศก์เฉพาะ (ทางทะเล) บัตรสีส้ม นำเที่ยวให้นักท่องเที่ยวชาวไทย หรือชาวต่างประเทศในเขตพื้นที่ทางทะเล

2.6 มัคคุเทศก์เฉพาะ (ทางทะเลชายฝั่ง) บัตรสีเหลือง นำเที่ยวให้นักท่องเที่ยวชาวไทยหรือชาวต่างประเทศ ในเขตพื้นที่ทางทะเลหรือเกาะต่าง ๆ โดยมีระยะห่างจากชายฝั่งถึงสถานที่ท่องเที่ยวได้ไม่เกิน 40 ไมล์ทะเล

2.7 มัคคุเทศก์เฉพาะ (แหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ) บัตรสีม่วง นำเที่ยวให้นักท่องเที่ยวชาวไทยหรือชาวต่างประเทศ เฉพาะภายในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติที่ระบุชื่อไว้บนบัตร

2.8 มัคคุเทศก์เฉพาะ (วัฒนธรรมท้องถิ่น) บัตรสีน้ำตาล นำเที่ยวให้นักท่องเที่ยวชาวไทยหรือชาวต่างประเทศ ทางด้านวัฒนธรรมท้องถิ่น เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรม ประเพณี ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ โบราณคดี เฉพาะภายในแหล่งท่องเที่ยววัฒนธรรมท้องถิ่นที่ระบุไว้บนบัตรเท่านั้น

2.4 ประเภทของแหล่งท่องเที่ยว

รูปแบบการท่องเที่ยว ในประเทศไทย

การท่องเที่ยวในประเทศไทยได้มีพัฒนาการมาตั้งแต่ พ.ศ. 2467 สมัยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน ครั้งทรงดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการรถไฟซึ่งในครั้งนั้นการท่องเที่ยวในประเทศไทยยังเป็นการท่องเที่ยวเพื่อชมธรรมชาติและสถานที่ราชการ หรือสถานที่สำคัญที่ทางชาวต่างประเทศที่เข้ามาในประเทศไทยสร้างขึ้น แต่เมื่อประมาณ 10 ปี ที่ผ่านมาทางองค์การท่องเที่ยวโลก (www.unwto.org) ได้มีการกำหนดรูปแบบการท่องเที่ยวได้ 3 รูปแบบหลัก ได้แก่

- 1) รูปแบบการท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติ (natural based tourism)
- 2) รูปแบบการท่องเที่ยวในแหล่งวัฒนธรรม (cultural based tourism)
- 3) รูปแบบการท่องเที่ยวแบบสนใจพิเศษ (special interest tourism) ซึ่งแต่ละรูปแบบสามารถสรุป ได้ดังนี้

1. รูปแบบการท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติ (natural based tourism) ประกอบด้วย

1.1 การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (ecotourism) หมายถึง การท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้องภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อบ่มบ่มให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

1.2 การท่องเที่ยวเชิงนิเวศทางทะเล (marine ecotourism) หมายถึง การท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบในแหล่งธรรมชาติทางทะเลที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศทางทะเล โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้องภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

1.3 การท่องเที่ยวเชิงธรณีวิทยา (geo-tourism) หมายถึง การท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติที่เป็น หินผา ลานหินทราย อุโมงค์ โพรง ถ้ำน้ำลอด ถ้ำหินงอกหินย้อย เพื่อดูความงามของภูมิทัศน์ที่มีความแปลกของการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่โลก ศึกษาธรรมชาติของหิน ดิน แร่ต่าง ๆ และฟอสซิล ได้ความรู้ได้มีประสบการณ์ใหม่ บนพื้นฐานการท่องเที่ยวอย่างรับผิดชอบ มีจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดล้อม โดยประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการการท่องเที่ยว

1.4 การท่องเที่ยวเชิงเกษตร (agro tourism) หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวไปยังพื้นที่เกษตรกรรม สวนเกษตร วนเกษตร สวนสมุนไพร ฟาร์มปศุสัตว์และเลี้ยงสัตว์ เพื่อชื่นชมความสวยงาม ความสำเร็จ และเพลิดเพลินในสวนเกษตร ได้ความรู้ และมีประสบการณ์ใหม่ บนพื้นฐานความรับผิดชอบต่อการรักษาสภาพแวดล้อมของสถานที่แห่งนั้น

1.5 การท่องเที่ยวเชิงดาราศาสตร์ (astrological tourism) หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวเพื่อไปชมปรากฏการณ์ทางดาราศาสตร์ที่เกิดขึ้นในแต่ละวาระ เช่น สุริยุปราคา ฝนดาวตก จันทรุปราคา และการดูดาวจักราศีที่ปรากฏในท้องฟ้าแต่ละเดือน เพื่อการเรียนรู้ระบบสุริยจักรวาล มีความรู้ความประทับใจ ความทรงจำและประสบการณ์เพิ่มขึ้น บนพื้นฐานการท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบต่อการรักษาสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการร่วมกันอย่างยั่งยืน

2. รูปแบบการท่องเที่ยวในแหล่งวัฒนธรรม (cultural based tourism) ประกอบด้วย

2.1 การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ (historical tourism) หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวทางโบราณคดี และประวัติศาสตร์ เพื่อชื่นชมและเพลิดเพลินในสถานที่ท่องเที่ยว ได้ความรู้ มีความเข้าใจต่อประวัติศาสตร์และโบราณคดีในท้องถิ่น พื้นฐานของความรับผิดชอบต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรมและคุณค่าของสภาพแวดล้อม โดยที่ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการการท่องเที่ยว

2.2 การท่องเที่ยวชมวัฒนธรรมและประเพณี (cultural and traditional tourism) หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวเพื่อชมงานประเพณีต่าง ๆ ที่ชาวบ้านในท้องถิ่นนั้น ๆ จัดขึ้น ได้รับความเพลิดเพลิน ตื่นตาตื่นใจในสุนทรียะศิลป์เพื่อศึกษาความเชื่อ การยอมรับนับถือ การเคารพพิธีกรรมต่าง ๆ และได้รับความรู้ มีความเข้าใจต่อสภาพสังคมและวัฒนธรรม มีประสบการณ์ใหม่ ๆ เพิ่มขึ้นบนพื้นฐานของความรับผิดชอบต่อการรักษาสภาพแวดล้อมและมรดกทางวัฒนธรรม โดยประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการท่องเที่ยว

2.3 การท่องเที่ยวชมวิถีชีวิตในชนบท (rural tourism / village tourism) หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวในหมู่บ้านชนบทที่มีลักษณะวิถีชีวิต และผลงานสร้างสรรค์ที่มีเอกลักษณ์พิเศษ มีความโดดเด่นเพื่อความเพลิดเพลิน ได้ความรู้ งดงามสร้างสรรค์และภูมิปัญญาพื้นบ้าน มีความเข้าใจในวัฒนธรรมท้องถิ่น บนพื้นฐานของความรับผิดชอบต่อรักษา

ทางวัฒนธรรมและคุณค่าของสภาพแวดล้อม โดยประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการการท่องเที่ยว

3. รูปแบบการท่องเที่ยวแบบสนใจพิเศษ (special interest tourism) ประกอบด้วย

3.1 การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (health tourism) หมายถึง การท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติและแหล่งวัฒนธรรมเพื่อการพักผ่อนและเรียนรู้วิธีการรักษาสุขภาพกายใจ ได้รับความเพลิดเพลิน และสุนทรีภาพ มีความรู้ต่อการรักษาคุณค่า และคุณภาพชีวิตที่ดี มีจิตสำนึกต่อการรักษาสีงแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่นโดยประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน อนึ่ง การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพนี้บางแห่งอาจจัดรูปแบบเป็นการท่องเที่ยวเพื่อสุขภาพและความงาม (health beauty and spa)

3.2 การท่องเที่ยวเชิงทัศนศึกษาและศาสนา (edu-meditation tourism) หมายถึง การเดินทางเพื่อทัศนศึกษาแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากปรัชญาทางศาสนา หาความรู้เกี่ยวกับสังขธรรมแห่งชีวิต มีการฝึกทำสมาธิเพื่อมีประสบการณ์และความรู้ใหม่เพิ่มขึ้น มีคุณค่าและคุณภาพชีวิตที่ดีเพิ่มขึ้น มีจิตสำนึกต่อการรักษาสีงแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน นอกจากนั้น นักท่องเที่ยวบางกลุ่มมุ่งการเรียนรู้วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย เช่น การทำอาหารไทย การนวดแผนไทย รำไทย มวยไทย การช่างและงานศิลปหัตถกรรมไทย รวมถึงการบังคับช้างและเป็นควาญช้าง เป็นต้น

3.3 การท่องเที่ยวเพื่อศึกษากลุ่มชาติพันธุ์หรือวัฒนธรรมกลุ่มน้อย (ethnic tourism) หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวเพื่อเรียนรู้วิถีชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรมของชาวบ้าน วัฒนธรรมของชนกลุ่มน้อยหรือชนเผ่าต่าง เช่น หมู่บ้านชาวไทยโซ่ง หมู่บ้านผู้ไทย หมู่บ้านชาวกูย หมู่บ้านชาวกะเหรี่ยง หมู่บ้านชาวจีนฮ่อ เป็นต้น เพื่อมีประสบการณ์และความรู้ใหม่เพิ่มขึ้น มีคุณค่าและคุณภาพชีวิตที่ดีเพิ่มขึ้นมีจิตสำนึกต่อการรักษาสีงแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

3.4 การท่องเที่ยวเชิงกีฬา (sports tourism) หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวเพื่อเล่นกีฬาตามความถนัด ความสนใจในประเภทกีฬา เช่น กอล์ฟ ดำน้ำ ตกปลา สนุกเกอร์ กระดานโตคลื่น สกีนํ้า เป็นต้น ได้รับความเพลิดเพลินความสนุกสนานตื่นเต้น ได้รับความประสบการณ์และความรู้ใหม่เพิ่มขึ้น มีคุณค่าและคุณภาพชีวิตที่ดีเพิ่มขึ้น มีจิตสำนึกต่อการรักษาสีงแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่นโดยประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

3.5 การท่องเที่ยวแบบผจญภัย (adventure Travel) หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่มีลักษณะพิเศษ ที่นักท่องเที่ยวเขาไปเที่ยวแล้วได้รับความสนุกสนานตื่นเต้น หวาดเสียว ผจญภัย มีความทรงจำ ความปลอดภัย และได้ประสบการณ์ใหม่

3.6 การท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์และฟาร์มสเตย์ (home stay & farm stay) หมายถึง นักท่องเที่ยวกลุ่มที่ต้องการใช้ชีวิตใกล้ชิดกับครอบครัวในท้องถิ่นที่ไปเยือนเพื่อการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมท้องถิ่น ได้รับความประสบการณ์ในชีวิตเพิ่มขึ้น โดยมีจิตสำนึกต่อการรักษาสีงแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นการจัดการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนในท้องถิ่นที่ยั่งยืน

3.7 การท่องเที่ยวพำนักระยะยาว (longstay) หมายถึงกลุ่มผู้ใช้ชีวิตในบ้านปลายหลังเกษียณอายุจากการทำงานที่ต้องการมาใช้ชีวิตต่างแดนเป็นหลัก เพื่อเพิ่มปัจจัยที่ห้าของชีวิต คือ การท่องเที่ยว โดยเดินทางท่องเที่ยวต่างประเทศเฉลี่ย 3 – 4 ครั้งต่อปี คราวละนาน ๆ อย่างน้อย 1 เดือน

3.8 การท่องเที่ยวแบบให้รางวัล (incentive travel) หมายถึง การจูงใจให้แก่อำนาจซื้อของลูกค้าของบริษัทที่ประสบความสำเร็จ (มีความเป็นเลิศ) ในการขายสินค้านั้น ๆ ตามเป้าหมายหรือเกินเป้าหมาย เช่น กลุ่มผู้แทนบริษัทจำหน่ายรถยนต์ ผู้แทนบริษัทจำหน่ายเครื่องใช้ไฟฟ้า ผู้แทนบริษัทจำหน่ายเครื่องสำอาง จากภูมิภาคหรือจังหวัดต่าง ๆ ที่สามารถขายสินค้าประเภทนั้นได้มากตามที่บริษัทผู้แทนจำหน่ายในประเทศตั้งเป้าหมายไว้ เป็นการให้รางวัลและจูงใจให้เที่ยวโดยออกค่าใช้จ่ายในการเดินทาง ค่าที่พักและค่าอาหารระหว่างการเดินทางให้กับผู้ร่วมเดินทาง เป็นการจูงใจรายการพักร้อนตั้งแต่ 2 – 7 วัน เป็นรายการนำเที่ยวชมสถานที่ต่าง ๆ อาจเป็นรายการนำเที่ยวแบบผสมผสาน หรือรายการนำเที่ยวในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง

3.9 การท่องเที่ยวเพื่อการประชุม (MICE หมายถึง M=Meeting / I=Incentive / C=Conference / E=Exhibition) เป็นการจูงใจให้แก่อำนาจซื้อของผู้ที่จัดประชุม มีรายการจูงใจก่อนการประชุม (pre-tour) และการจูงใจรายการนำเที่ยวหลังการประชุม (post-tour) โดยการจัดรายการท่องเที่ยวในรูปแบบต่าง ๆ ทั่วประเทศเพื่อบริการให้กับผู้เข้าร่วมประชุมโดยตรงหรือสำหรับผู้ร่วมเดินทางกับผู้ประชุม (สามีหรือภรรยา) อาจเป็นรายการท่องเที่ยววันเดียว หรือรายการเที่ยวพักร้อน 2 – 4 วัน โดยคิดราคาแบบเหมารวมค่าอาหารและบริการท่องเที่ยว

3.10 การท่องเที่ยวแบบผสมผสานเป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่ผู้จัดการการท่องเที่ยวคัดสรรรูปแบบการท่องเที่ยวที่กล่าวมาแล้วข้างต้น นำมาจูงใจรายการนำเที่ยวเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้รับความแตกต่างระหว่างการเดินทางท่องเที่ยวในระยะยาวนานตั้งแต่ 2-7 วันหรือมากกว่านั้น เช่น การท่องเที่ยวเชิงนิเวศและเกษตร (eco-agro tourism) การท่องเที่ยวเชิงเกษตรและประวัติศาสตร์ (agro-historical tourism) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศและผจญภัย (eco-adventure travel) การท่องเที่ยวเชิงธรณีวิทยาและประวัติศาสตร์ (geo-historical tourism) การท่องเที่ยวเชิงเกษตรและวัฒนธรรม (agro-cultural tourism) เป็นต้น

นอกจากนี้ในปัจจุบันการท่องเที่ยวได้พิจารณาจากความต้องการหรือพฤติกรรมนักท่องเที่ยวเพิ่มเติม ทำให้มีรูปแบบการท่องเที่ยวที่มีแนวคิดใหม่ขึ้นมา เช่น green tourism ที่คนมาท่องเที่ยวจะต้องการอนุรักษ์ธรรมชาติหรือช่วยลดภาวะโลกร้อน เช่น การท่องเที่ยวในเกาะสมุย หรือ war tourism ที่นักท่องเที่ยวต้องการสัมผัสกับอดีตในสมัยสงคราม เช่น การท่องเที่ยวสะพานข้ามแม่น้ำแคว จังหวัดกาญจนบุรี หรือ volunteer tourism ที่นักท่องเที่ยวเป็นอาสาสมัครมาช่วยทำกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ในสถานที่และเดินทางท่องเที่ยวต่อ เช่น การที่มีอาสาสมัครมาช่วยงานสึนามิในประเทศไทย เป็นต้น

โดยสรุป การท่องเที่ยวในประเทศไทยมีหลากหลาย ขึ้นอยู่กับพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวเอง และขึ้นอยู่กับการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรม ผลของการท่องเที่ยวจะเกิดมิติในแง่บวกหรือลบขึ้นอยู่กับนักท่องเที่ยวว่ามีพฤติกรรมอย่างไร (วรัชต์ มัธยมบุรุษ, ม.ป.ป.)

หมู่บ้านปลากัดจีน ตำบลหนองปากโลง จังหวัดนครปฐม

หมู่บ้านปลากัดจีน ตำบลหนองปากโลง จังหวัดนครปฐม เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ที่เกิดจากอาชีพการเพาะเลี้ยงปลากัดจีน ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ทำสืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยอาศัยทุนชุมชนในการพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตหรือการเพาะเลี้ยงปลากัดจีน ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาสายพันธุ์ให้ดีขึ้น ตลอดจนการพัฒนาการเพาะเลี้ยงอย่างยั่งยืน เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นในการจัดกิจกรรมทางการท่องเที่ยวที่รักษาสิ่งแวดล้อม และสร้างกระบวนการเรียนรู้ของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง สร้างความตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากร และผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อสิ่งแวดล้อม รวมถึงการกระจายผลประโยชน์สู่ชุมชนท้องถิ่นอย่างเป็นธรรม เพื่อสร้างงาน สร้างรายได้ยกระดับวิถีชีวิตความเป็นอยู่แก่ผู้เพาะเลี้ยงปลาสวยงามในท้องถิ่นให้สูงขึ้น รวมถึงสามารถหล่อเลี้ยงคนในชุมชนท้องถิ่นได้อย่างยั่งยืน พัฒนาศักยภาพและความสามารถในการแข่งขันในระดับประเทศ และต่างประเทศ และยังเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวหนึ่งที่กำลังได้รับความนิยมอย่างสูงในปัจจุบัน อีกทั้งจังหวัดนครปฐม เป็นอีกจังหวัดหนึ่งที่มีการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยให้ความสำคัญในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ภายใต้นโยบายหลักของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยที่ว่าต้องการขยายแหล่งท่องเที่ยวให้กระจายไปในท้องถิ่น เพื่อเป็นการกระจายรายได้จากการท่องเที่ยวให้ถึงประชาชนในทุกภูมิภาค (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2549)

2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

อรจนา จันทรประยูร และคณะ (2555 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนาศักยภาพมัคคุเทศก์ท้องถิ่นในพื้นที่ ตำบลป่าไผ่ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มคนที่เข้าร่วมโครงการซึ่งมาจากอาชีพที่หลากหลายก็เป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญในการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน นั้นหมายถึงกลุ่มคนเหล่านี้สมัครใจที่จะมาทำหน้าที่มัคคุเทศก์ท้องถิ่น ซึ่งมีหน้าที่ในการเผยแพร่ข้อมูลที่สำคัญของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นวิถีชีวิตของชุมชนและการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ รวมถึงการใช้ธรรมชาติเพื่อการยังชีพอันเหมาะสม สิ่งเหล่านี้จะสามารถเป็นแรงผลักดันสำคัญที่ทำให้มัคคุเทศก์ท้องถิ่นสามารถถ่ายทอดสู่ผู้มาเยือนชุมชนได้ตระหนักถึงความสำคัญของธรรมชาติที่มีต่อมวลมนุษย์ นำไปสู่ความร่วมมือร่วมใจและการปรับพฤติกรรมให้อยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างเหมาะสมเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้คงอยู่อย่างยั่งยืนสืบไป

วรุณี ตินณฺ์เตเชกณ (2550 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ยุทธศาสตร์ในการพัฒนามัคคุเทศก์น้อยตลาดน้ำลำพญา อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ผลการวิจัยพบว่า ในกลุ่มตัวอย่างที่เป็นมัคคุเทศก์มีกลุ่มตัวอย่างทั้งชายและหญิง มีจำนวนเท่ากัน คือ เป็นชาย 15 คนเป็นหญิง 15 คนมีอายุส่วนใหญ่ระหว่าง 10 - 17 ปีขึ้นไป การศึกษาส่วนใหญ่อยู่ในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย มีระยะในการประกอบอาชีพ 3 เดือน ส่วนใหญ่แล้วมีความสามารถในการสื่อสารภาษาไทยเพียงอย่างเดียว เรื่องบุคลิกภาพในการเป็นมัคคุเทศก์น้อยส่วนใหญ่มีความพึงพอใจ มีค่าเฉลี่ยโดยรวมอยู่ในระดับมาก หลังจากการฝึกอบรมระยะสั้นแล้วกลุ่มตัวอย่างมีความรู้ความสามารถสูงกว่าก่อนการเข้ารับการอบรมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 การเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจเรื่องการท่องเที่ยวแก่นักท่องเที่ยวมีการปฏิบัติต่อนักท่องเที่ยวเป็นประจำ

Gover (1983 หน้า 28 A) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องความพึงพอใจที่มีต่อการท่องเที่ยวของประเทศสหรัฐอเมริกา พบว่า นักท่องเที่ยวแต่ละกลุ่มมีความต้องการแตกต่างกันและแต่ละกลุ่มนักท่องเที่ยวต้องการการบริการที่ดีจากมัคคุเทศก์และบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวในชุมชนนั้น ๆ

Montagu (1984 หน้า 574) มีการประมวลผลงานวิจัยสรุปให้ความหมายว่า การบริการจากมัคคุเทศก์ที่เป็นตัวแทนของกลุ่มการให้บริการท่องเที่ยวมีความสำคัญมากในการให้ข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวในสถานที่ต่าง ๆ มาก และทั้งนี้ต้องอยู่ในความดูแลและได้มาตรฐานของสำนักงานการท่องเที่ยวของประเทศนั้น

ด้านการศึกษาแนวทางการพัฒนาการให้ข้อมูลการท่องเที่ยว พบว่า ภาควิชาที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวแต่ละกลุ่มมีความคิดเห็นไม่แตกต่างกันต่อแนวทางการพัฒนาการให้ข้อมูลการท่องเที่ยวสรุปได้ดังนี้

- (1) จัดฝึกอบรมให้ความรู้กับผู้ให้ข้อมูลการท่องเที่ยวหรือผู้นำเที่ยว
- (2) พัฒนาอาสาสมัครมัคคุเทศก์
- (3) บูรณาการร่วมกันของทุกฝ่าย ทั้งหน่วยงานภาครัฐ และภาคเอกชน ในการร่วมมือกันที่จะทำให้นักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาเที่ยวจังหวัดกำแพงเพชรเพิ่มมากขึ้น
- (4) จัดทำแผ่นพับแนะนำแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดกำแพงเพชรเพื่อช่วยในการให้ข้อมูลกับนักท่องเที่ยว

สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สามารถนำมาเป็นแนวทางพัฒนาการบริหารจัดการในการพัฒนาการจัดทำหลักสูตรการอบรมมัคคุเทศก์น้อยหรือเป็นแนวคิดในการออกแบบแบบสอบถาม โดยการศึกษาผลการวิจัยนำมาเปรียบเทียบอ้างอิงเพื่อให้งานวิจัยมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น